Söylemdeki Sadâkatin Eylemdeki Zuhûru: Hicret

Kelime manası itibarıyla terk etmek, uzaklaşmak, yüz çevirmek, ayrılmak[1] gibi manalara gelen hicret, hikmet veçhesiyle incelendiğinde esasında büyük bir sadâkat göstergesidir. İnsan her hangi bir şeyi bedeni, lisanı veya kalbiyle terk ettiğinde o şeyden hicret etmiş sayılır.[2] Buna göre dar anlamda muhacir; vatanını ve aşiretini terk eden kişiye söylenmektedir.[3]

Hicretin dinde tekabül ettiği mana " Kişinin Allâh Teâlâ veya dini için vatanını, ailesini, akrabalarını terk etmesi veya günahlardan sıyrılması" şeklinde özetlenmektedir.[4] Öyleyse hicret kavramını mekânsal olarak anlamak ve sadece bu bağlamda değerlendirmek doğru değildir. İfade ettiğimiz gibi; hicret bir uzaklaşmadır, teberrîdir. Bu ayrılış kimi zaman kişinin dinini tam olarak yaşayamadığı bir beldeden daha iyi yaşama imkânı bulacağı bir beldeye intikal ile olur. Kimi zaman da sırf inancı ve Allâh korkusundan dolayı bir haramı işlemeyerek ondan uzak durmakla olur. Zaten Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in *"Muhâcir; Allâh'ın yasakladığı şeyden hicret edendir"*[5] şeklindeki hadis-i şerifi de söylediğimizi teyit etmektedir.

İslâm tarihinde muhâcirler

Hicret sadece Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in getirdiği dine mahsus bir şey değildir. Zira bir kısım Kur'ân ayetleri ve tarihi haberlerden öğrendiğimiz üzere Hazreti İbrâhîm, İshâk, Ya'kub, Mûsâ ve Îsâ (aleyhimûsselâm) gibi Peygamberler de hicret etmişlerdir.[6]

İslâm tarihinde hicretin ve muhâcirlerin ayrı bir önemi vardır. Kur'ân-ı Kerîm *"O kimseler ki iman etmiştirler, hicret etmiştirler ve Allâh yolunda cihat yapmıştırlar gerçekten ancak onlar Allâh'ın rahmetini umabilirler"*[7], *"O kimseler ki iman etmiştirler, hicret etmiştirler, Allâh yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat etmiştirler bir de o kimseler ki (Mekke'den gelen muhacirleri) barındırmıştırlar ve yardım etmiştirler gerçekten onların bir kısmı diğer bir kısmın velileridirler"*[8] şeklindeki âyetlerle hicret etmenin kişinin kalbindeki imanı ispat etmesi anlamına geldiğine vurgu yapmaktadır.[9]

Ayrıca Cenâb-ı Hak şu âyet-i kerimede de hicretin kendi katında ne denli değerli bir iş olduğunu ifade etmektedir: *"Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğrayanların, savaşanların ve öldürülenlerin andolsun ki günahlarını örteceğim ve Allâh katından bir mükâfat olarak onları (ağaçlarının ve köşklerinin) altlarından nehirler akan cennetlere sokacağım. Güzelliğin ta kendisi olan sevap sadece kendi katında bulunan ancak Allâh'tır"*[10]

Hicretin Allâh'ın rızasına kavuşmaya vesile olduğu ve muhâcirlerin Cenab-ı Hakkın râzı olduğu kimseler olduğunu vurgulayan bir diğer âyet de şudur:

“(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk muhâcirler ve ensâr ile onlara güzellikle tâbi olanlar var ya, işte Allâh onlardan râzı olmuştur onlar da Allâh’tan râzı olmuşlardır. Allâh onlara, içinde ebedî kalacakları, (ağaçlarının ve köşklerinin) altlarından nehirler akan cennetler hazırlamıştır. İşte ancak bu pek büyük kurtuluştur.”[11]

Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) de *“Ey insanlar! Hicret ediniz ve İslâm’a güzelce sarılınız. Zira hicret cihat sürdüğü sürece bâkidir”*[12], *“Sizin iki hicretiniz vardır: Necâşî’ye hicret ettiniz, bir de bana hicret ettiniz”*[13] şeklindeki hadislerle özelde ashabını genelde ise tüm müminleri hicret etmeye teşvik buyurmuştur.

Hicret etmeyenler

İnandıkları dava uğruna her şeylerini terk edip Allâh’a ve Rasûl’üne hicret eden müminler hakkında âyetlerde ve hadislerde medihte bulunulduğu gibi hicret etmeyenlerle ilgili de zem manasına gelen ifadeler kullanılmıştır. Bunun en bariz misali *“ Kendilerine zulm eden kimseler(in) melekler canlarını alırken “Ne işte idiniz?” derler. Onlar “Biz yeryüzünde zayıf tutulan kimselerdik” derler. (Bunun üzerine melekler onlara) “Allâh’ın yeri geniş değil miydi ki orada hicret etseydiniz” derler. İşte onların sığınağı cehennemdir ve o ne kötü bir varılacak yerdir”*[14] şeklindeki ayettir. Bu âyet-i kerime iman ettiği halde hicret imtihanından geçememiş ve daha sonra bu sebeple müminlere karşı müşrik ordusunda yer alacak kadar istikamet noktasında sapma yaşamış bir takım kimseler hakkında nâzil olmuştur.[15]

Dikkat edilirse âyette bahsi yapılan kişilerin cehenneme girmesine sebep olan şeyin hicret etmemeleri olduğu görülecektir. İlk bakışta sadece bir imtihandan geçememek şeklinde mülahaza edilebilecek olan bu durum sanıldığı kadar da basit değildir ve görüldüğü gibi onların uhrevî hüsranına vesile olmuştur. Bunun nedeni şudur: İnsan, içerisinde yaşadığı toplumdan etkilenir ve gerek fikrî anlamda ve gerekse de fiilî anlamda peyderpey onlar gibi düşünmeye başlar. Bunun neticesi en nihaye onlar gibi olmakla son bulur. İşte bu sebepledir ki Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) *“Kim bir müşrikle oturup onunla ünsiyet sağlarsa o da onun gibidir”*[16] buyurmuştur. Başka bir rivayette ise *“Kim müşriklerle (aynı yerde) ikamet ederse muhakkak (İslâm) zimmet(i) ondan beri olmuştur”*[17] buyurmaktadır.

Mekke’den Medîne’ye hicretin sebebi

İnsanlığın cehalet içerisinde âdeta yüzdüğü bir dönemde Allâh Teâlâ’nın gönderdiği Peygamberle dönemin karanlıkları nura tebdil edilmişti. Ne var ki bu nurdan nasibi olmayanlar Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)e inanmadıkları gibi inanan insanları da engellemek adına her türlü vahşeti meşru kabul ediyorlardı. Tüm bunlar karşısında müminlerin yaptığı tek şey Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in sabır ve sebat tavsiyelerine uymak oluyordu. Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem), savaşmayı talep etmek için kendisine gelen müminlere sabretmelerini, namaz kılmalarını ve zekât vermelerini tavsiye etmekteydi.[18] Şu âyet-i kerime bu durumu

anlatmaktadır[19]: *“Kendilerine ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınınca, içlerinden bir grup hemen Allâh’tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korku ile insanlardan korkmaya başladılar da “Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın. Bizi yakın bir süreye kadar erteleseydin ya! dediler.”*[20]

Kur’ân’ın bize verdiği habere göre kendilerine yapılan işkencelere karşı tahammüllerini hayli zorlayan müminler nihâyet çareyi duada bulmuşlardı. Allâh Teâlâ “Size ne oldu da Allâh yolunda ve *“Rabbimiz! Bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!” diyen zayıf duruma düşürülmüş o erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz”*[21] şeklindeki âyet-i kerimeyle bize bunu bildirmektedir. Cenâb-ı Hak dualarını kabul ederek onların bu beldeden çıkartıp Medine’ye yerleştirmiştir.[22]

Rasûlüllah (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in hicret hazırlıkları

Onca zulümden sonra *“Kendileriyle savaşılanlara zulme uğramış olmaları sebebiyle izin verildi”*[23] ayet-i kerimesiyle Müslümanlara müdafaa için müsaade edildi. Bu bir nevi hicret için de izin sayılmaktaydı.[24] Müslümanlar birer birer hicret ederken Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) hicret için emir beklemekte ve kendisine hicret etmek için izin talebi gayesiyle gelen Ebûbekir (Radıyallâhu Anh)e de beklemesini söylemekteydi.[25]

Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in günbegün güçlendiğini, insanların etrafında toplandığını, getirdiği dine herkesin rağbet ettiğini gören Mekke müşrikleri, Rasûlüllah (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in ashabını da Medine’ye gönderdiğini görünce kendisini bu işten engellemek amacıyla bir şeyler yapmak istediler. Bunun için Dâru’n-Nedve’de toplanıp istişareler yaptılar. On beş kişiden oluşan bu heyetten[26] bir kısmı Hazreti Peygamber’in hapsedilmesini öne sürmüşse de bu kabul görmemiştir. Heyetteki bazıları onun Mekke’den çıkartılmasını teklif etti ancak bu da kabul görmedi. Nihayet her bir kabileden bir gencin seçilerek Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) bu ekibin tamamı tarafından öldürülmesi kararına varmışlardı ki Allâh (Celle Celâluhû) bu durumu ayetle Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)e bildirdi.[27] *“ Hani o kâfir olan kimseler seni tutup bağlasınlar yahut seni öldürsünler ya da seni (Mekke’den sürgün edip) çıkarsınlar diye sana tuzak kuruyordu. Oysa onlar hile yapıyorken Allâh da hilelere karşılık veriyordu. Zaten hilelere karşılık verenlerin hayırlısı Allâhtır.”*[28]

Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in Medine’ye hicreti

Cebrail (Alehisselâm)in gelerek o gece yatağında gecelememesini söylemesi üzerine[29] kendisine kurulan bu tuzağı öğrenen[30] Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz, Allâh Teâlâ’nın *“De ki: Ey Rabbim! Beni (hicret edeceğim Medine-i Münevvere’ye) dosdoğru bir girdirişle girdir ve beni (Mekke-i Mükerreme’den) dosdoğru bir çıkarışla çıkar”*[31] buyurmasıyla artık hicret için zamanın geldiğini idrak etmişti.[32] Mekke’de sadece üç kişi kalmıştı: Hazreti

Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem), Ebubekir (Radıyallâhu Anh) ve Ali (Radıyallâhu Anh)…[33] Beraber hicret edeceklerini Hazreti Ebûbekir (Radıyallâhu Anh)e haber veren Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem), müşriklerin kurduğu tuzağı kendi başlarına mâkûs kılmak için o gece yatağına Hazreti Ali (Radıyallâhu Anh)ı yatırmıştı. Ona kendi yanında bulunan ve sahipleri Mekke'de olan bir takım emanetleri de tevdi ettikten sonra *"Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler"* [34] ayetini okumuş, akabinde evin dışında kendisini öldürmek için bekleyen müşriklerin başlarına bir avuç toprak atarak Medine'nin yolunu tutmuştur.[35]

Hicret diyarı Medîne

Kendisinden hicret için izin isteyen müminlere izin vererek onları Medine'ye gönderen Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) için de hicret vakti gelmişti artık. Bir kısım rivayetlere bakıldığında esasında onun hicret olayını daha öncesinde vahiyle bildiği görülmektedir. İmam Buhârî'nin rivayetinde şöyle buyurur Fahr-i kâinât (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem): *"Ben rüyamda kendimi Mekke 'den, hurmalıkları (bol) olan bir yere muhacir gidiyor gördüm. Zihnim, o yerin Yemâme yahut Hecer olduğu fikrine vardı. Bir de gördüm ki, o yer, Yesrib; Medine imiş."*[36] Tirmizî rivayetinde ise *"Allâh bana vahyetti ki: "Şu üç şehirden hangisine gidersen orası senin hicret yurdundur; Medîne, Bahreyn ve Kınnesrîn"*[37] buyurmaktadır.[38]

İnsanları sırf "rabbim Allâh'tır" demeye davet ettiği için önceki Peygamberler gibi Hatemü'l-enbiya da hicret edecekti. Bu, Peygamber olması bir yana, beşer olması hasebiyle bir insan için belki en zor şeylerden birisiydi. Çünkü doğduğu, büyüdüğü, yetiştiği, akraba ve komşularının olduğu bir şehirden sakinlerinden kimseyle ne bir kan bağı ne de bir yakınlığı bulunmayan bir şehre; Medine'ye gidiyordu.

Mekke'den ayrılacağı zaman Mekke'ye hitaben *"Vallâhi ben iyi biliyorum ki; sen yeryüzündeki en hayırlı yer parçası ve Allâh'ın beldeleri içerisinde Allâh'a ve bana en sevimli olanısın. Eğer ehlin beni senden çıkartmasalardı senden çıkmazdım"*[39] şeklindeki sözü Mekke'den ne denli bir zorluk içerisinde ayrıldığını göstermektedir.

Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) Medine yolunda

Mekke'deki evine baskında bulunup kendisini öldürmek üzere aralarında anlaşan müşrikler Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in yatağında Hazreti Ali (Radıyallâhu Anh) ile karşılaşınca Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in Medine'ye gitmek üzere yola çıktığını anladılar. Onu ve Ebûbekir (Radıyallâhu Anh)i yakalayan kimse için yüzer deve vaadinde bulundular.[40]

Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) müşriklerin evini kuşattığı gece evden ayrılınca Sevr mağarasına yönelmiş ve ardından Hazreti Ebûbekir de ona yetişerek birlikte mağaraya sığınmışlardır.[41] Onları yakalamakla görevli olan bir grup mağaraya kadar gelmiş ve Hazreti Ebubekir (Radıyallâhu Anh) bu durumdan tedirgin olarak "Yâ Resûlellah! Eğilip baksalar bizi görecekler"

demiş, Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) de ona *"Üzülme Allâh bizimle beraberdir"* demiştir.[42]

Mağarada kaldıkları sürece Hazreti Ebubekir (Radıyallâhu Anh)in azatlı kölesi ve çobanı Âmir ibni. Füheyre her akşam onlara süt ve yiyecek, Abdullah ibni Ebûbekir de şehirdeki haberleri getirdi. Amir ibni Füheyre çobanlığını yaptığı ve bir kısmı Hazreti Ebubekir (Radıyallâhu Anh)e ait olan koyun sürüsü ile Abdullah ibni Ebibekir'in izlerini de siliyordu. Üç gün sonra şehir sakinleşince Hazreti Ebubekir (Radıyallâhu Anh)in güvenilir bulup ücretle tuttuğu –mahir bir kılavuz olan- Benî Kinâne'den Abdullah ibni Uraykıt iki veya üç cins[43] deve ile mağaraya geldi.

Sevr mağarasından Medine'ye

Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem), Ebûbekir, Amir ibni Füheyre ve Abdullah ibni Uraykıt'tan oluşan dört kişilik kafile orada üç gün kaldıktan sonra[44] Sevr mağarasından gece vakti ayrılarak Mekke'nin güneybatısından bir kavis çizerek Medine'ye yöneldi. Kafile Mekke- Medine arasında işlek olmayan bir güzergâh izleyerek ve zikzaklar çizerek yol aldı. Rehber, kafileyi eski Mekke –Medine yolu üzerinde Mekke'ye 80 km uzaklıktaki Usfân'ın aşağısındaki yoldan geçirip sahile, oradan Emec'in aşağısına doğru götürdü. Sonra sırasıyla Kudeyd, Harar, Seniyyetu'l-Merre, Lekif, Mudlice Lekif, Mudlice Micac, Mercih zi'l-Gazaveyn, Batnu zî Kişr, Cedâcid, el-Ecred, es-Sukyâ'ya yakınlarında bulunan Batn-ı Tih'indeki Zî selem Abâbid, Kahe, Arce'e varıldı. Büreyde ibni Husayb ve adamları burada Hazreti Peygamber ve yoldaşlarını durdurdu. Sonra kılavuzun öncülüğünde, Arc'den Rekûbe'nin sağındaki Seniyyetu'l-Âir'e varıldı. Oradan Batn-ı Rîm'e ardından Kuba'ya ulaşıldı.[45]

Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) Medine'de

Medine'deki Müslümanlar Peygamber (Aleyhisselâm)in Mekke'den ayrıldığını öğrenmiş, fakat gecikince endişelenmeye başlamışlardı. Bundan dolayı Mekke yolu üzerindeki Harre mevkiine çıkıp gün yükselinceye kadar bekliyor, sıcaklık artınca ümitlerini keserek evlerine dönüyorlardı. Rebiu'l-evvel ayının 8'i Pazartesi günü de böyle yapmış ve dönmüşlerdi. Ancak kısa bir süre sonra Utum denilen müstahkem bir binaya bir şeyi gözetlemek için çıkmış Yahudilerden bir adam Ufukta Medine'ye doğru gelen bir kafile görünce bunların beklenen misafirler olduğunu anladı ve " Ey Benî Kayle! İşte beklediğiniz kişi muhakkak gelmiştir"[46] diye bağırarak durumu ilan etti. Sahabe'den o manzaraya şahit olan Berâ (Radıyallâhu Anh) "İnsanların o gün Rasûlüllah (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)ın gelişine sevindikleri kadar başka bir şeye sevindiklerine şahit olmadım" demiştir.[47]

Ashabına kavuşan Rasûlüllah (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) önce Medine'nin Âliye denilen bölgesindeki –Evs kabilesinden Benî Amr ibni Avf'a ait- Kuba köyüne ulaştı. Orada, dört gün Evs kabilesinin beş kolunun en büyüklerinden biri Benî Amr ibni Avf'tan Ebû Kays Külsum ibni Hidm ibni İmruulkays'ın evinde misafir kaldı. Bu süre zarfında Kuba mescidini inşa etti. 12 Rebiulevvel Cuma günü kuşluk vaktinin sonlarında Kuba'dan ayrıldı. Rânûnâ

vadisinde Benî Sâlim yurdunda yüz kişilik bir cemaate ilk Cuma namazını kıldırdı.[48]

Herkes davet ediyor

Cumadan sonra eski ismiyle Yesrib, yeni ismiyle Medînetu'r-Resûl olarak bilinen yere gelen Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem), dillerdeki tahmid ve takdis cümleleriyle karşılanmaktaydı. Ensârın kızları sevinçlerinden şiirler söylüyor ve sokaklardaki insanlar kendi evlerinde kalmaları için Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)'e teklifte bulunuyorlardı. Kimisi "bizim evde konakla Ey Allâh'ın Rasûlü" diyerek devesinin yularını tutuyor buna karşılık Fahr-i kâinatın cevabı : "Bırakın onu, zira o memurdur" cümlesi oluyordu.[49]

Deve Benî Malik ibni Neccâr'ın evlerinin önünde çöktü. Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)de orasının mescit yapılmasını emir buyurdu ve o yeri (Sehl ve Süheyl isimli) iki gençten satın aldı.[50] Sonrasında devenin çöktüğü yere en yakın ev olan Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde misafir oldu.

Hicretle tesis edilen devlet

Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) Mekke'de çekilen bir takım çilelere karşı tahammül edilmesini telkin etmekle aslında Müslümanlara sabrı ve sebâtı öğretmişti. Büyük zaferlerin katlanılan bin bir zahmetin peşinde geleceğini ve maksada ulaşmanın baldıran zehirini içmekle mümkün olacağını göstermişti onlara. Daha sonraki Hicret emri de müminlere dinlerini yaşamalarının mümkün olmadığı yerleri velev ki aslî vatanları dahi olsa terk etmelerinin gerektiğini îmâ ediyordu. Demek ki dinle dünyanın beraber gitmediği yerlerde dünya feda edilmeli, evden, eşten, akrabadan, yakından ve dosttan geçilmeliydi. Ve öyle de oldu. "Rabbim Allâhtır" demenin en büyük cerime sayıldığı baba vatanını terk ederek hiç bilmedikleri ve tamamen yabancısı oldukları bir yere hicret etmişti muhacirler.

Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) hicret eylemiyle vahdeti, birliği, yekvücut olup beraberce hareket etmeyi de öğretmişti müminlere.[51] Mazilerinde birbirlerine düşman olan, aralarında kan davası bulunan insanları hicret kararında buluşturan yegâne etken İslâm ve iman kardeşliğinden başka bir şey değildi.

Başka bir açıdan bakıldığında hicret, hayatın bütün alanlarına hitap edecek, hayatın bütün boyutlarına yönelik işkâllere cevap verecek, çözülemeyen problemleri çözecek vahiy destekli bir dinin devletleşmesinin mukaddimesiydi. Bunun için Allâh Resûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in Medine'ye hicret ettiğinde ilk yaptığı şey İslâm devletinin adeta başyapıtı sayılacak olan Meccid-i Nebevî'yi yaptırmak olmuştu.

Günümüz açısından Hicret ve öğretileri

İslâm tarihinde yaşanmış olan hemen her olayın bizim açımızdan okunması gereken ibretlik sayfaları olduğu gibi bunların en önemlilerinden birisi olan hicretin de vardır hiç şüphesiz. Zira Cenâb-ı Hakk' ın *" Yeryüzünde olanları*

infak etseydin de sen onların kalplerini ülfet ettiremezdin”[52] şeklinde tavsif ettiği derecede adâvet hissi taşıyan o zamanın insanlarını kardeş kılıp İslâm çatısı altında toplayan Allâh (Celle Celâluhû), günümüzde fazlasıyla muhtaç olduğumuz bu birlikteliği ihsan edecek yegâne Zat’tır.

Her Peygamber başında bulunduğu ümmetin babası olduğu gibi Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) de ümmetinin babasıdır. Bu itibarla ümmeti de onun evlatları olarak kardeştirler.[53] Efendimiz (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in hicretten sonra ilk yaptığı işlerden birisi de ana yurdunu terk ederek misafir vasfıyla Medîne’ye gelen müminlerle onları bağrına basıp ev sahipliği yapan ensâr arasında muâhât (kardeşlik yemini) tesis etmiştir. Artık bundan böyle insanların birbirine varis olmasını gerektiren ve bir kısım kabilelerin de aleyhine hareket etmeyi gerekli kılan cahiliye âdeti hilf yerini İslâm kardeşliğine bırakmıştı. Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) *“İslâm’da hilf yoktur*” sözüyle de bunu ilan etmişti.[54]

Ensâr- Muhâcir ilişkisi

Medîne’ye hicretten sonra kardeş ilan edilerek Müslüman ismine nispetle bir alt kimlik olarak “ensar ve muhacir” olarak isimlendirilen iki grup müminler, aralarındaki muhabbet ve münasebetlerle tüm akılları hayrete düşürmüş ve tüm insanlık âlemine timsal olmuşlardır. Tâ ki Cenab-ı Hak onların bu durumunu şu ayetle izah buyurmuştur: *“ Daha önceden o yurda (Medine’ye)yerleşmiş ve imana kalplerine yerleştirmiş olanlar kendilerine hicret edenleri sevmektedirler, onlara verilmiş olan (ganimet malı gibi) şeylerden dolayı göğüslerinde en ufak bir kıskançlık bulmamaktadırlar ve kendilerinde ihtiyaç bulunsa da onları kendi nefislerine karşı tercih etmektedirler.”*[55]

Âyet-i kerimenin nâzil olma sebebi gerçekten etkileyicidir. Zira, Ensar yıllarca muhacirlere ev sahipliği yapmış, onlarla evini, yiyeceğini, giyeceğini ve hatta bir eşini boşayıp kardeşine nikahlamaya varıncaya kadar her şeyini paylaşmıştır. İslâm ordusu Benû Nadîrle savaşıp onlardan ganimet elde edince Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) ensarı çağırıp şöyle buyurur: “Arzu ederseniz, Allâh’ın bana Benû Nadîroğullarından ganimet olarak verdiklerini sizlerle onlar arasında paylaştırırım. Muhacirler de önceden olduğu gibi sizin meskenlerinizde kalmaya, mallarınızdan faydalanmaya devamederler. Dilerseniz yalnızca onlara (bu malları) veririm ve sizin evlerinizden ayrılırlar.”

Bunun üzerine Sa’d İbni Ubade ve Sa’d İbni Muâz şöyle dediler: Onu muhacirler arasında pay edelim. Onlar da eskiden olduğu gibi evlerimizde kalmaya devam etsinler. Bunun üzerine Ensârın tamamı şöyle söyler: Razı olduk ve (ganimetten payımızı onlara) teslim ettik. Bunu gören Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurur: “Allâh’ım ensâra, ensarın çocuklarına merhamet buyur.” Rasûlullah muhacirlere ganimetleri taksim eder ve Sehl b. Huneyf, Ebu Dücane, Simak İbni Hareşeden[56] oluşan üç kişilik grup dışında ensârdan hiç kimseye bir şey vermez.[57]

Ensâr-Muhâcir ilişkisini anlatan müessir bir hâdise de şudur: Bir adam Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)’e gelerek Yâ Rasûlellâh,

şiddetli bir açlık bana isabet etti" der. Efendimiz de hanımlarına haber göndererek evde bu adama yedirebilecekleri bir şeyin olup olmadığını sorar. Netice olumsuz çıkınca Fahr-i kâinat (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) "Bu adamı bu gece misafir edebilecek kimse yok mudur ?" diye sorar ve Ensârdan bir adam çıkarak bu adamı misafir edebileceğini söyler. Ne var ki eve gidince hanımı kendisine "evde çocukların yiyeceği dışında tadılabilecek bir şey olmadığını" söyler. Ensârdan bu zat hanımına, gelen misafirin Rasûlüllah (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)'ın misafiri olduğunu, çocukların yiyeceğini misafire vermesini ve çocuklar yemek istediğinde de onları uyutmasını söyler. Akabinde de ekler: Gel biz de ışığı kapatarak karnımızı dürelim[58] (taş vs. bağlayalım) ve yermiş gibi yapalım."

Ertesi gün Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) bu zata yaptıkları bu fedakârlık karşısında Allâh Teâla'nın hoşnut olduğunu bildirmiştir.

Hicret yolunda Suheyb-i Rûmî olmak

Suheyb-i Rûmî Medine-i Münevvere'ye hicret etmek istediğinde Kureyş müşriklerinden bir grup onu geri çevirmek için arkasından yetişirler. Bunun üzerine o da bineğinden inip, çantasındaki okları çıkartır, yayını eline alır ve şöyle der: " Ey Kureyş topluluğu! Benim, içinizdeki en iyi okçu olduğumu biliyorsunuz. Allâh'a andolsun ki, çantamdaki okları atıp bitirinceye kadar bana yaklaşamazsınız. Sonra, kılıcımdan elimde bir parça da olsa kalıncaya dek sizinle savaşırım. Ondan sonra bana istediğinizi yapın." Suheyb: "İsterseniz Mekke'deki malımın ve kazancımın yerini size söyleyeyim, beni serbest bırakın, olur mu? der. Müşrikler: "Evet" deyince Süheyb onlara Mekke'deki malının bulunduğu yeri söyler. Medine'ye gelip Rasûlullah (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)'in huzuruna girdiğinde Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) ona: "Alışverişin kârlı oldu ey Suheyb!" buyurur.[59]

Hicrette İslâm Kadını

Genelde dini ve davası, özelde ise hicret hâdisesi uğruna yaptığı fedâkârlıkları şöyle anlatır o büyük İslâm annesi Esma bintü Ebîbekr: "Rasûlüllah ile (babam) Ebûbekir hicret için Mekke'den ayrılınca, içlerinde Ebûcehil'in de bulunduğu Kureyşli bir grup bizim evin önüne gelmişlerdi. Bana "Baban nerede Ey Ebubekir'in kızı!" diye sordular. Ben de "VAllâhi babam nerededir bilmiyorum" dedim. Bunun üzerine Ebûcehil elini kaldırdı ve yanağıma bir tokat attı. -Zaten Ebûcehil fâhiş ve pis bir insandı-. Tokadın tesiriyle küpem yere düştü." Sonrasında çekip gittiler."[60]

Başka bir hadiseyi de şöyle anlatır bu yüce kadın: "Ebûbekir (Radıyallâhu Anh) Rasûlüllah (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) ile hicret için yola çıkınca götürebileceği ne kadar serveti varsa yanına almıştı. Dedem Ebû Kuhâfe gözleri görmeyen birisiydi. Eve gelince: "VAllâhi görüyorum ki baban kendisiyle birlikte malıyla da sizi zorluğa sokarak size eziyet etmiş" dedi. Ben de "hayır dedeciğim, sen elini şu malın üzerine koy" dedim. Elini, dediğim şeyin üzerine koyunca "O zaman sıkıntı yok. Eğer size bunu bırakmışsa iyi yapmış, bu size yeter" demişti dedem.

"Vallâhi hâlbuki babam bize hiçbir şey bırakmamıştı. Lakin ben yaşlı dedemi

sakinleştirmek için dışarıdan getirdiğim çakıl taşlarını bir torbaya koyarak oraya bırakmıştım.”[61]

Hicretten sonra hicret

Sahabe-i kirâm Hazreti Peygamber öncülüğünde gerçekleştirdikleri hicret eylemiyle tarihe damgalarını vurmuşlar ve bu eylemleri sebebiyle bizzat Cenâb-ı Hak tarafından Muhacir olarak nitelenip yaratıcılarının rızasını kazanmışlardır. İslâm tarihini okuyan , o dönemde yaşayıp hicret eden kişilerin yüce mertebelere layık görüldüğünü idrak eden ve onlara uhrevi anlamda ne büyük mükâfat vaad edildiğini gören bir mümin elbette ki kendi durumu hakkında müteredddit bir hal içerisinde olacaktır. Bu kişinin aklına gelecek olan ilk soru: “Peki bu gün bu şartlar içerisinde ben ne yapmalıyım, ne yapabilirim?” olacaktır.

Bu soruyu cevaplamadan önce evvela şunu belirtelim: Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) *“Fetihten sonra hicret yoktur”*[62] buyurmuştur. Ayrıca sahabeden Ya’lâ ibni Ümeyye de şöyle demiştir: “Babam Ümeyye’yi Rasûlüllah (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)a getirdim ve “Ya Resülellah! Babamla hicret üzere biat yap” dedim. Rasûlüllah (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)de “ Cihad üzere biat yapayım. Hicret bitmiştir” buyurdu.[63] Ayrıca Hazreti Ömer (Radıyallâhu Anh)de “Rasûlüllah (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in vefatından sonra hicret yoktur” demiştir.[64] Bu rivayetlere bakılacak olursa ilk bakışta hicret müessesesinin hiçbir boyutuyla günümüz açısından devamlılığını korumadığı anlaşılmaktadır.

Lâkin konu hakkındaki diğer rivâyetlere baktığımızda meselenin gerçek boyutuyla yüzleşmemiz daha kolay olmaktadır. Söz gelimi, Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in *“Kâfirlerle savaşıldığı sürece hicret bitmeyecektir”*[65] , *“Tövbe kabul edildiği sürece hicret bitmeyecektir. Tövbe de güneş batıdan doğuncaya dek kabul edilecektir”*[66] şeklindeki ifadelerine baktığımızda hicretin günümüzde de devam ettiğini söylememiz gerekecektir.

Durum şundan ibarettir: Efendimiz (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in fetihten sonra hicretin olmayacağını ifade eden hadisleri Mekke’den Medine’ye hicretin olmayacağını ifade etmektedirler.[67] Zira Mekke feth olunup İslâm topraklarına katıldıktan sonra hicret etmenin her hangi bir manası kalmamaktadır. Bununla birlikte günahların çokça işlendiği bir beldeden haramlardan sakınma gayesiyle başka bir beldeye taşınmak, herkesin dünyaya meyilli olduğu ve dünyalıkları dînî düsturların önüne aldığı bir zamanda her şeyden geçerek Allâh’ı ve Resülü’nü tercih etmek şeklindeki hicret elbette ki bâkîdir. Hattâ Allâh Rasûlü (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) kendisinden tavsiye ve nasihat isteyen Ümmü Enes (Radıyallâhu anhâ)ya *“Günahları terk et. Zira bu en üstün hicrettir”*[68] buyurmuştur.

Bu gün bize düşen, yapabileceğimiz hicreti üstlenerek vazifemizi icra etme konusunda gayret göstermemizdir. İslâm nişanelerinin bol olduğu bir memleket, Müslümanların bulunduğu bir çevrede yaşama imkânına sahip olduğu bir vatanı bırakarak, kâmil bir senenin geçip de kulağına bir tek ezan sesinin dahi vurmadığı gayr-i müslim beldelere sırf maddî gelir gayesiyle firar edenlerin

aksine bizler de bu gün İslâm'ı en iyi nerede yaşayabileceksek orada bulunmaya gayret göstereceğiz. Bizim hicretimiz de bu.

Bu yüzden İmam Mâlik (Rahimehullah) Selefe küfr edilen ve haramların yaygın olduğu yerlerde ikameti haram saymıştır.[69]

Hicrî takvim ve hicrî yılbaşı

Câhiliye döneminde müşrikler Kusay ibni Kilâb'a verdikleri önemden dolayı onun ölümünü tarih başlangıcı olarak kabul etmişlerdir. İslâmiyet'in gelmesinden sonra insanların Fil vakası, Ficar savaşı, Veda Haccı gibi bir takım önemli olayları baza alarak tarih belirledikleri görülüyordu. Bazı rivayetlerde Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in bazı zamanları tarih olarak tayin ettiği belirtilmektedir.[70]

Rivayetlerin bir kısmına baktığımızda İslâm tarihinde ilk olarak takvim başlatan kimsenin Hazreti Ömer (Radıyallâhu Anh) olduğunu görmekteyiz. Meselâ bir rivâyette şöyle ifade edilir bu durum: Hazreti Ömer döneminde Ebû Mûsâ el-Eş'arî halîfe Ömer (Radıyallâhu Anh)e mektup yazarak "Senden bize tarihi belli olmayan bir takım mektuplar geliyor" der. Bunun üzerine Hazreti Ömer (Radıyallâhu Anh) istişare heyetini toplayarak durumu onlara arz eder. Bazıları Ömer (Radıyallâhu Anh)'e "Hazreti Peygamber (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)'in Peygamber olarak gönderildiği yılı tarih olarak tayin etmesini teklif etse de bu kabul görmez. Kabul gören; bir kısımlarının teklif ettiği hicretin takvimin başlangıcı olarak başlatılması şeklindeki tavsiye olur. Halife Ömer "Çünkü hicret hakla batılın ayrımı demektir" buyurarak Mekke'den Medine'ye hicreti temel alan "Hicrî takvimi" başlatır.[71]

İşte bu hadiseyle birlikte artık Müslümanların yılbaşı olarak kabul ettiği tarih Hicrî takvime uygun olan sene başı olarak belirlenir. Hicrî ayların sıralaması ise şöyledir: Muharrem, Safer, rebîü'l-evvel, Rebîül-âhir, Cemâdi'l-evvel, Cemâdi'l-âhir, Recep, Şaban, Ramazan, Şevvâl, Zü'l-ka'de, Zü'l-hicce…

Miladi yılbaşını kutlayarak gayr-i Müslimlere benzeme gibi kahir ekseriyetinin tehlikeli bir cürüme mübtelâ olduğu bir toplumda yaşayan şuurlu Müslümanlar için hicrî yılbaşının günümüz açısından daha farklı bir ehemmiyeti haiz olduğu açıktır. Zira şu ahval ve şerait içerisinde bizim için Hicrî yılbaşı safların netleşmesini sağlayan önemli bir çizgidir, bir duruştur, kıyamdır ve karşı koyuştur hiç şüphesiz. Onun için Müslümanlar olarak bu hususta müteyakkız olmalı, etrafımızdaki şuursuz mümin kardeşlerimizi uyarmalı ve yılbaşımıza ihtimam göstererek sahip çıkmalıyız.

---

[1] Ebu'l-hasen Ahmed b. Fâris b. Zekeriya, *Mekâyisu'l-lüğa*, هـ ـ ج ـ ر maddesi VI/25, el-Mu'cemu'l-vasît, هـ ـ ج ـ ر maddesi, s. 972,

[2] Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 514, Daru'l-

ma’rife, Beyrut-Lübnan, 2005, B.IV

[3] Ebu Muhammed el-Hüseyn el-Beğavî, *Meâlimu’t-tenzîl*, Daru Tayba, Riyat, 1411, IV/88, Ebu Zekeriyya Muhyiddin en-Nevevî, *Tehzîbu’l-esmâ ve’l-lüğât*, Daru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, IV/179

[4] Kurtubî, Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, Kahire, 1990, V/3831

[5] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, No: 6515, Buhârî, İman, No: 10, Taberânî, *el-Mu’cemu’s-sağîr*, No: 460, *el-Mu’cemu’l-evsat*, No: 3598, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, No: 14384,

[6] Abdüsselam Muhammed Bedevî, *Min enbâi’r-rüsul*, Kahire, 1997, B.II, s. 110-138-139-221-490

[7] Bakara, 218

[8] Enfâl, 72

[9] Bunların dışında kalan Hicretle ilgili bir kısım ayetler için bkz. Enfâl, 73-74-75, Nahl, 41, Meryem, 49, Ankebut, 26-56, Saffat, 99, Zümer, 10, Duhan, 21, Zariyat, 50, Haşr, 8, Müddessir, 5 vb.

[10] Âl-i imrân, 195

11 Tevbe, 100

[12] Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, No: 2513, Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, No: 16076, Ali el-Müttakî, *Kenzu’l-ummâl*, No: 37581,

[13] Hakim, *el-Müstedrek*, No: 4942, Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, No: 394

[14] Nisa, 97

[15] İbn Cerir et-Taberî, *Camiu’l-Beyân*, Müessesetu’r-risâle, Beyrut-Lübnan, 2000, B.I, IX/102

[16] Ebu Davud, Cihad 182, No:2787, Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, No: 7023

[17] İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve’l-mesânî*, No: 2526, Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, No: 2261, Beyhakî, *es-Sünenu’l-kübrâ*, No: 18206

[18] İbn Cemaa, İzzettin b. Bedrettin, *el-Muhtasaru’l-kebîr fî sîreti’r-Resûl*, Daru’l-beşîr, Amman, 1993, B.I, s. 46

[19] Ebu’l-ferec Abdurrahman İbnu’l-cevzî, *Zâdu’l-mesîr fî ilmi’t-tefsîr*, el-Mektebu’l-İslâmî, II/ 134

[20] Nisa, 77

[21] Nisa, 75

[22] Muhammed Cemaluddin el-Kâsimi, *Mehasinu't-te'vîl*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, 1432, B.I, III/223

[23] Hac, 39

[24] Abdurrahman b. Muhammed es-Seâlebî, *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Daru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Müessesetu't-târihi'l-arabî, Beyrut-Lübnan, 1997, B.I

[25] İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, Türâsu'l-islâm, I/480

[26] Takiyyuddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *İmtâu'l-esmâ' b ima li'n-nebiyyi mine'l-emvâli ve'l-ahvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ',* Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, I/56

[27] Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî, *Sübülu'l-hüdâ ve'r-reşâd*, Vizâretu'l-evkâf, 1997, III/408

[28] Enfâl, 30

[29] İbnu'l-Esîr, Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, 1987, B.I, II/4

[30] Kimi rivayetlerde Hazreti Peygamber r'in bunu Cebrâil u vasıtasıyla öğrendiği belirtilirken, bir kısım rivayetlerde ise halası Rakîka vesilesiyle bundan haberdar olduğu ifade edilmektedir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, VIII/52

[31] İsra, 80

[32] İbn Kesîr, Ebu'l-fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Hicr, 1997, B.I, IV/437

[33] İbn Kesir, Ebu'l-fidâ İsmail, *el-Fusûl fî sîreti'r-resûl*, Müessesetu Ulûmi'l-Kur'ân, Dımeşk, 1403, B.III, s. 114

[34] Yâ Sîn, 9

[35] İbn Kayyimi'l-Cevziyye, *Zâdu'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*, Müessesetu'r-risâle, Beyrut-Lübnan, 1994, B. XXVII, III/51

[36] Buhârî, "Menâkıb" 22, No: 3425, Müslim, "Kitabu'r-ru'yâ" 4, No: 2272, İbn Mâce, "Kitabu ta'bîri'r-rü'yâ"9, No: 3921, İbn Hibbân, *Sahîh*, Kitabu't-

târîh, No:6276

[37] Tirmizi, Menâkıb, No: 3923, Hakim, *el-Müstedrek*, No: 4258, Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, No: 2417

[38] Nurettin Ali b. Ahmed es-Semhûdî, *Vefâu'l-vefâ bi ahbâri dari'l-Mustafâ*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, I/235

[39] Ebu Saîd, el-Hasan b. Yemân el-Basrî, *Fedâilu Mekke ve's-sükkeni fîhâ*, Mektebetu'l-felâh, Kuveyt, 1400, I/18, Rifâe et-Tahtâvî, *Nihayetu'l-îcaz fî sîreti sâkini'l-hicâz*, Daru'z-zehâir, Kahire, 1419, B.I, I/179

[40] İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II/130

[41] İbn Cerîr et-Taberî, *Tarihu'l-rusül ve'l-mülûk*, Daru'l-meârif, Mısır, II/379

[42] Tevbe, 40

[43] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IX/171

[44] Bahrek, Muhammed b. Amr el-Hadramî, *Hadâiku'l-envâr ve metâli'u'l-esrâr*, Daru'l-minhac, Cidde, 1419, B.I, I/212

[45] İbn Hazm, *Cevâmi'*, s. 74 [Kasım Şulul, *Son Peygamber Hazreti Muhammed (s.a.s.)'in Hayatı*, Siyer yayınları, Eyüp, 2011, B.I, s. 252-55]

[46] Taberi, *Tarihu'l-rusül ve'l-mülûk,* II/381

[47] İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-kübrâ*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, 2012, B.II, I/181

[48]Şulul, *a.g.e.*, 256,259

[49] Safiyyuddin el-Mübarekfûrî, *er-Rahîku'l-mahtûm*, Daru'l-hilâl, Beyrut, I/156

[50] Muhammed Tayyip en-Neccâr, *el-Kavlü'l-mübîn fî sîreti seyyidi'l-mürselîn*, Daru'n-nedveti'l-Cedîde, Beyrut-Lübnan, I/192

51 Mustafa es-Sibâî, *es-Sîretu'n-nebeviyye durûs ve iber*,el-Mektebu'l-islâmî, Beyrut-Lübnan, s.67

52 Abdullah en-Nesefî, *Medariku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*, el-Mektebetu't-tevfîkıyye, Kahire, Mısır, III/375

53Enfâl, 63

54 el-Lalekai, Şerhu usuli i'tikadi ehli's-sünne, No: 350, Buhari, Kitabu'l-kefale, No:2172, Müslim, Kitabu fedaili's-sahabe, No: 2529, Taberani, el-Mu'cemu'l-kebir, No: 1580,

55 Haşr, 9

56 Taberi, *Camiu'l-beyan*, XXII/526

57 İbn Adil ed-Dımeşki, *el-Lübab fi ulumi'l-kitab*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, 1998, B.I, XVIII/588

58 İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-azim*, Müessesetu Kurtuba, 2000, B.I XIII/491

59 Celalettin es-Suyuti, *ed-Dürru'l-mensur*, Merkezu Hicr li'l-buhus ve'd-dirasati'l-arabiyye, Kahire, 2003, B.I, II/484,

60 Taberi, *Tarihu'r-rusül ve'l-mülûk*, II/379-80

61 İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, I/488

62 Taberi, *Tarihu'r-rusül ve'l-mülûk,* VI/388

63 Hakim, *el-Müstedrek*, No: 3017, Taberâni, *el-Mu'cemu'l-kebir*, No: 6841

64 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/480, No: 17962, Nesâi, Kitabu'l-bey'a 9, No: 4160,

65 Ali el-Müttaki, *Kenzu'l-Umma'l*, XVI/284, No: 46280

66 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, No: 68, *Müsnedu'ş-Şâmiyyîn*, No: 787

67 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III/206, No: 1671, Taberâni, el-Mu'cemu'l-evsat, No: 59

67 Aliyyu'-Kâri, *Mirkâtu'l-mefâtîh*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, 2012, B.III, I/ 100

[68] Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, No: 6822, Heysemî, *Mecamu'z-Zevâid*, No: 7119

[69] İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, IV/171, XVIII/335-36, [DİA, 1998, XVII/465]

[70] Taberi, *Tarihu'r-rusül ve'l-mülûk,* VI/388